

ВЗАЄМОДІЯ ЖЕРТВИ ТА ЗЛОЧИНЦЯ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

CONNECTION BETWEEN THE VICTIM AND THE OFFENDER IN CRIMES AGAINST PERSON'S SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL IMMUNITY

Кулик К.Д.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Земська Ю.О.,

*студентка V курсу
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті проаналізовано дозлочинний взаємозв'язок між жертвою та злочинцем під час вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених Розділом IV Кримінального кодексу України. Також приділено увагу соціально-демографічним та кримінально-правовим ознакам особи злочинця та поведінці жертви. Сформовано узагальнений «портрет» потенційної жертви статевих злочинів.

Ключові слова: жертва, злочинець, статева свобода, статева недоторканість, віктимність жінок, зґвалтування.

В статье проанализирована доприступная связь между жертвой и преступником при совершении общественно опасных деяний, предусмотренных Разделом IV Уголовного кодекса Украины. Также уделено внимание социально-демографическим и уголовно-правовым признакам преступника и поведению жертвы. Сформирован обобщенный «портрет» потенциальной жертвы полового преступления.

Ключевые слова: жертва, преступник, половая свобода, половая неприкосновенность, виктимность женщин, изнасилование.

The article is analyzed the criminal relationship between the victim and the offender in committing socially dangerous acts envisaged by Section IV of the Criminal Code of Ukraine. Attention was also paid to the socio-demographic and criminal characteristics of the perpetrator's personality and the behavior of the victim. The generalized «portrait» of a potential victim of a sexual crime is formed.

Key words: victim, offender, crime sexual freedom, sexual immunity, victimization of women, rape.

Постановка проблеми. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи посідають особливе місце серед інших злочинів. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) цьому виду злочинів присвячено розділ IV. До цих злочинів належать: зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155) та розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Злочини цієї категорії є досить поширеними, суспільно небезпечними і мають високий ступінь латентності (зокрема, через небажання жертв розголошувати інформацію про вчинений щодо неї злочин). Найбільш небезпечним злочином серед усіх є зґвалтування. Кожен злочин вчиняється особою-злочинцем, яка є невід'ємним і обов'язковим елементом складу конкретного злочину. Проте майже завжди особа жертви залишається непоміченою. Дослідження цього суб'єкта становить особливий інтерес для кримінології, адже іноді жертва відіграє ключову роль у механізмі вчинення злочину. Яким же чином злочинець «обирає» собі жертву? Чи обирає загалом? Які ознаки можуть виокремити потенційну жертву серед натовпу? Важливе значення у цьому зв'язку надається аналізу особи жертви злочинних посягань, а саме: віктимності та її віктимній поведінці.

Аналіз останніх досліджень показує, що поняття «віктимність» розроблене ще за радянських часів і на сьогодні не зазнало суттєвих змін. Класичне визначення індивідуальної віктимності надав Л.В. Франк. За його словами, це реалізована кримінальним актом здатність ставати за певних обставин жертвою злочину, іншими словами – нездатність уникнути небезпеки там, де об'єктивно можна було її відвернути. Мається на увазі не усереднена, а підвищена здатність стати жертвою злочину, зважаючи на низку об'єктивних і суб'єктивних обставин [2, с. 7].

Також дослідженням цієї проблематики займалися такі відомі вчені, як А.П. Дяченко, В.І. Дьордяй, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.М. Ігнатов, А.Г. Кальман, М.О. Ларченко, Д.В. Рівман, І.В. Сингаївська та інші.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та аналіз значених складів злочину не можливе без встановлення ознак як особистості злочинця, так і особистості жертви. Дуже часто саме поведінка жертви стає вирішальною у конкретній життєвій ситуації, проте основний тягар вини у вчиненому злочині лежить саме на злочинцеві.

Особистість у психології – активний носій свідомості, який має індивідуально-типову структуру психологічних властивостей і якостей, вибірково ставиться до оточуючої дійсності та виконує певні соціальні ролі. Під психологічними особливостями особистості розуміють відносно стабільну сукупність індивідуальних властивостей, що визначають типові форми її реагування та адаптивні механізми поведінки, систему уявлень про себе, характер міжособистісних відносин і соціальної взаємодії [12].

На думку Д.Г. Маханькова, визначення кримінологічного поняття «особистість злочинця» в оптимальному вигляді має будуватися шляхом доповнення філософського поняття особи характерними властивостями й якостями. Тоді поняття особистості злочинця є більш конкретизованим, дозволяє повно здійснювати вивчення злочинності як суспільно небезпечного явища, досліджувати його динаміку та прогнозувати наслідки, при цьому чітко визначення базової категорії кримінології (якою саме і є категорія «особистість злочинця») дозволяє цілком точно спрямувати практичну та теоретичну роботу щодо типологізації злочинців, підвищити ефективність механізму збирання та обробки інформації про конкретну особу, що вчинила злочин [9, с. 360]. Таким чином, особистість злочинця – це сукупність психологічних, моральних та інших характе-

ристик, тією чи іншою мірою притаманних особам, винним в злочинній діяльності певного типу [13, с. 3].

Особистість злочинця кожного різновиду злочинних діянь має свої неповторні особливості. Так, судова практика свідчить про те, що одні злочини вчиняють особи, які мають схожі риси за своїми соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими ознаками. Тим самим, проаналізувавши судову практику, можна сформулювати так званий «портрет» злочинця. Обравши за основу такі склади злочину, як зґвалтування та розбещення неповнолітніх, пропонуємо наступні «портрети» злочинців.

Аналізуючи склад злочину, передбаченого ст. 152 КК України, нами було відібрано 50 обвинувальних вироків за 2010–2017 роки, винесених судами у Харківській, Запорізькій, Київській, Дніпропетровській, Донецькій та Волинській областях. Слід зазначити, що більшість вироків за 2016–2017 років закрито для перегляду в загальному доступі. Розгляд цих кримінальних проваджень проходив у закритому судовому засіданні відповідно до положень ч. 2 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України, що підкреслює значну суспільну небезпеку існування цього виду злочинності у суспільстві.

Під час авторського кримінологічного дослідження соціально-демографічних ознак особистості злочинця, який вчиняє статеві злочини, було виявлено, що абсолютно всі злочинці були чоловіками. Однак наука не відкидає можливість, а практика доводить, що злочинцем може бути й особа жіночої статі. Щодо віку злочинців, то тут він може бути різним, починаючи з 16-ти років, оскільки саме з цього віку особа може нести кримінальну відповідальність. Більш детальну інформацію щодо вікової класифікації засуджених було неможливо отримати через закритість даних.

Особливу небезпеку несуть статеві злочини, які вчинені неповнолітніми щодо неповнолітніх. Найбільш висока злочинна активність у неповнолітніх віком 16–17 років. В аналізованому виді злочинів характерними є, насамперед, вікові особливості гвалтівників: з одного боку, їх моральна деградація перебувала саме на стадії активного наростання, з іншого – поглибив її сам спосіб життя, коли за браком необхідного соціального досвіду поставало безліч проблем, спричинених загостреною статевою цікавістю і, водночас, природним посиленням сексуальних інстинктів на тлі загострення стосунків у сім'ї та школі, а також посилення антигромадських впливів і культури сили, трудової невлаштованості тощо [3, с. 155]. На думку М.М. Корчового, і в теоретичному, і в практичному аспектах доцільно розглядати причини зґвалтувань, що вчиняють неповнолітні, у трьох напрямках: а) соціальному; б) сексуальному; в) психологічному. Практика підтверджує, що своєрідний конгломерат аморальності, соціальної агресивності та збоченої статевої цікавості – це і є головна причина зґвалтувань, учинених неповнолітніми [3, с. 154–155, 157].

Майже всі з повнолітніх злочинців – неодружені, непрацюючі та повторно вчинили злочин, мають середню освіту (переважно – неповну). Крім того, зазначені особи під час вчинення злочинного посягання знаходилися у стані осудності, тобто чітко розуміли значення своїх дій та могли ними керувати.

Із аналізу судової практики можна помітити, що майже всі злочини були вчинені злочинцями у стані алкогольного сп'яніння. Абсолютно всі злочинці застосовували до своїх жертв фізичне та/або психологічне насильство, унаслідок чого останнім було завдано тілесних ушкоджень різної тяжкості.

Місцем вчинення злочину є переважно непримітне, звичай, темне та малолюдне місце, наприклад, провулок, лісосмуга, загальний туалет або гараж. Вчиняються такі злочини переважно вночі. Однак є значна частина злочинів проти статевої свободи та недоторканості особи, які

вчиняються у жилих приміщеннях квартири чи будинку за місцем фактичного проживання жертви або злочинця. У цих випадках, час доби не має суттєвих особливостей і приблизно однаково розподіляється залежно від зайнятості суб'єкта злочину.

Досліджуючи напрацювання кримінологів, які вивчали злочини, передбачені ст. 156 КК України, а саме: розбещення неповнолітніх, можна виокремити такі особливості цього типу статевих злочинців: а) за соціально-демографічними ознаками, переважну більшість складають чоловіки – 96% осіб, решта – жінки (4%), проте треба зауважити, що безпосереднім виконавцем злочину, у вивчених К.Д. Кулик справах, була лише одна жінка, інші ж (3,5%) виступали у ролі співучасників злочину; б) за віковою характеристикою, вирізняються особи, які вчинили розпусні дії, у віці 18-25 років – близько 17,6%, у період 25-44 років вчиняли злочини приблизно 56%, особами середнього віку (44-60 років) були 20,7% злочинців, у похилому віці (60-75 років) – 5,2%, у старечому віці (75-90 років) – 0,5%. Щодо освіти, то найчастіше – у 33,2% випадків зустрічаються особи, які отримали спеціально-технічну освіту. Повну середню – мають 28,5% осіб, а 22,7% злочинців – неповну середню освіту. Злочинці з вищою освітою та неповною вищою освітою становлять відповідно 8,8% та 3,1%. [7, с. 328–329].

Щодо кількісного розподілу жертв, то особи жіночої статі стають більш частими жертвами у порівнянні з особами чоловічої статі, особливо якщо стосується найбільш розповсюдженого статевого злочину (зґвалтування) [10, с. 68]. Багато вчених відхиляють можливість існування жертви зґвалтування особи чоловічої статі. Така позиція дослідників може бути обґрунтована високим ступенем латентності саме такої категорії злочинів. А.В.М. Куц, О.Ю. Дішлеєва з медико-правового погляду заперечують можливість зґвалтування особи чоловічої статі [10, с. 68]. Відповідно до Конституції України [4], в Україні проголошена статевая рівність громадян, тому вчинення статевих дій жінкою щодо чоловіка також слід вважати зґвалтуванням. У злочинця немає статі в кримінальному аспекті (крім вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини) [6]. Тому вважаємо за доцільне віднести до жертв і осіб чоловічої статі.

На думку Б.М. Головкина, віктимність – це уразливість членів суспільства перед злочинними посяганнями за певних ситуацій. Віктимність як явище – це властивість соціального суб'єкта наражатися на небезпеку злочинних посягань за певних обставин, ситуацій або внаслідок дій інших осіб. Загально визнано, що структурними компонентами віктимності є: сама особа жертви, її соціально-психологічні деформації, біофізичні якості та психологічні особливості, а також поведінка жертви, взаємодія жертви із злочинцем в умовах конкретної життєвої ситуації. Віктимність проявляється в особі жертви та її поведінці. Значна частина людей щоденно порушують елементарні правила особистої безпеки, потрапляють у небезпечні ситуації однак при цьому, раз по раз, уникають участі жертви злочину. Реалізація віктимності злочинним посяганням відбувається лише тоді, коли виникає очевидна або неочевидна взаємодія злочинця і жертви в конкретній життєвій ситуації. Зловмисник має оцінити віктимність, зробити, зважаючи на це, вибір об'єкта посягання [2, с. 8].

Вважається, що віктимність набувається внаслідок невдалої (дефектної) соціалізації особистості, засвоєння і відтворення моделі віктимної поведінки в повсякденному житті, встановлені небезпечних зв'язків та відносин, тобто має соціальне походження. Отже, причини віктимності криються в особі жертви та специфіці її поведінки. Поряд з цим, висловлюється думка про психофізичне походження віктимності. На початковому етапі розвитку віктимологічних знань припускалося існування так званих породжених жертв злочинців [2, с. 9].

Науковці висувують гіпотезу, що злочинці під час здійснення вибору майбутніх жертв керуються стереотипними уявленнями про ідеальну жертву для того чи іншого виду злочину. Вироблений кримінальною практикою ідеальний образ жертви включає інформацію про набір віктимогенних рис та особливостей поведінкових реакцій осіб, які найбільше підходять на роль жертв конкретних видів злочинів. У реальному житті, зловмисники ніби «приміряють» умоглядний образ жертви на конкретних людей, і у разі співпадіння за основними параметрами, схиляються до вибору саме цих людей на роль підходящої жертви [2, с. 11].

Дані про освітній рівень потерпілих, які наводить Д.В. Рівман, свідчать, що особи з вищою та незакінченою вищою освітою складають 8% від загальної кількості жертв статевих посягань, середньою – 39,8%, неповною середньою – 38,9%, початковою і без освіти – 13,5%. За дослідженнями М.О. Ларченка, 21% потерпілих навчалися в загальноосвітній школі; 10,5% – у професійно-технічних училищах (ПТУ); 12,9% – у технікумі, вищому навчальному закладі; 23,4% – працювали; 26,4% – не навчалися і не працювали. Сюди також входять кілька осіб, що не досягли шкільного віку. Щодо стану описуваного контингенту під час злочину, у літературі наводяться дані, що лише 12,9% потерпілих знаходились у стані алкогольного сп'яніння, зокрема, 6,4% в тяжкому ступені та 12,4% випивали безпосередньо перед вчиненням злочину разом із злочинцем. Таким чином, майже всі нетверезі потерпілі вживали спиртне в товаристві майбутнього злочинця [5, с. 107].

Характер взаємовідносин злочинця з потерпілою впливає на мотивацію злочинної поведінки більше, ніж характер соціального зв'язку. Тут відіграє певну роль психологічна атмосфера злочину. Зазначається, що скоєння посягання проти близьких родичів має для злочинця певні переваги, зокрема, такі злочини простіше приховати шляхом залякування потерпілих [5, с. 107]. Жертвами таких злочинів, передусім, є малолітні та неповнолітні особи. Означена категорія злочинів характеризується тривалістю та множинністю злочинних діянь, тобто злочинець протягом тривалого часу вчиняє розпунні дії щодо малолітніх або неповнолітніх членів сім'ї. При цьому він не хвилюється за викриття чи притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки користується довірою, авторитетом та владою в родині. Залякування потерпілих фізичною розпавою чи представлення злочинних дій у формі гри надійно і глибоко укорінюється у свідомості дітей, тому вони і не розповідають про це нікому. Подібні ситуації підтверджуються кримінальними справами, в яких злочинець вчиняв розпунні дії місяцями, і навіть роками, а розкриття стало можливим у зв'язку з усвідомленням жертвами злочинних дій щодо них.) [8, с. 91].

Щодо жертв серед малолітніх осіб, то дитина фізично не в змозі впоратися з фізичною перевагою дорослого і відповідним чином відповісти на насильство. Потерпіла особа не чинить опір навіть тоді, коли для цього є необхідні умови (наприклад, можливість втечі) [10, с. 69].

У літературі дещо по-різному визначаються характеристики, які свідчать про аморальну поведінку або негативну характеристику особи, яка стала жертвою статевого злочину. Так, М.О. Ларченко вважає, що до факторів, які свідчать про аморальність та/або провокуючий характер поведінки потерпілої особи в конкретній ситуації злочину, свідчить: добровільне вживання алкоголю разом з майбутнім злочинцем, вступ до сексуальної прелюдії з цією особою; демонстрація інтимних стосунків у присутності сторонніх осіб; неповідомлення особою до правоохоронних органів про раніше вчинені щодо неї сексуальні посягання; дача згоди на спільне проведення часу з метою отримання матеріальних благ. До факторів, які свідчать про негативну характеристику потерпілої особи поза контек-

стом конкретного злочину, слід віднести: нерозбірливість у сексуальних зв'язках, зловживання алкоголем, вживання наркотичних речовин, членство в неформальних групах антисоціального спрямування [5, с. 108].

Виходячи з вищевказаного, слід наголосити на тому, що жертва та злочинець у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості завжди мають тісний взаємозв'язок. Поведінка жертви іноді призводить до неминучих наслідків. Не останню роль у виборі потенційної жертви відіграє її репутація в суспільстві, оскільки досить часто злочинці обирають об'єктом посягання осіб з бездоганною репутацією. Якщо остання має «незаплямовану» історію, то у більшості випадків вона не буде звертатися до правоохоронних органів, щоб не заробити «дурної слави», а в протилежному випадку – жертва сама спровокувала злочин своєю легковажною поведінкою.

Також іноді жертви, самі того не розуміючи, провокують злочинця на протиправні дії стосовно них. За цих умов, жертва або не розуміє всієї загрози ситуації, або змов ж таки навмисно створює такі умови. Такими діями можуть виступати: легкий флірт, згода на розпиття алкогольних напоїв, відвертий одяг, дозвіл на поцілунки, залипання тощо. Саме вживання алкогольних напоїв є найбільш поширеним способом зменшення пильності і «сили» жертви. Потерпілий власними діями може довести себе до безпорадного стану, а можливо й сам злочинець умисно примушує особу до вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин.

З розвитком інформаційного суспільства та соціальних мереж пошук злочинцями жертв став значно простішим. Злочинці мають всі необхідні біографічні дані, що формують «портфоліо» майбутньої жертви, і підбирають її за своїм бажанням. Крім того, спілкування з жертвами значно знижує пильність останніх, викликає довіру жертви до злочинця, і тим самим полегшує вчинення злочинного наміру особи злочинця.

Також не слід уникати злочинів, які вчинюються роботодавцем щодо підлеглих, вчителів (викладачів) щодо учнів (студентів). Під загрозою звільнення, відрахування, «поганої» оцінки (щодо малолітніх або неповнолітніх осіб), страху розправи у разі відмови і т. ін. особу можуть систематично примушувати до вчинення сексуальних дій. А найбільшою суспільною небезпечністю та аморальністю характеризуються дії, що можуть вчинятися батьками (опікунами, піклувальниками) щодо власних дітей (особами, що перебувають під опікою або піклуванням).

Отже, у кожній конкретній ситуації пріоритет одного із факторів визначає симбіоз особистісних і поведінкових ознак, що характеризують жертву статевого посягання. Їх виокремлення та оцінка мають не тільки важливе значення для кваліфікації вчиненого злочину й визначення міри покарання винного, а й для розробки та життя заходів загальної та індивідуальної профілактики з тим, щоб, зрештою, знизити рівень сексуального насильства у суспільстві [1].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що під час вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості необхідно досліджувати не тільки злочинців, але й жертв цих злочинних посягань, оскільки вони також наділені відповідними кримінологічно значущими характеристиками. Як нами було з'ясовано, злочинці обирають жертву не хаотично, а за власними критеріями. Більшість жертв перебуває у зоні найближчого спілкування та оточення злочинця й ведуть легковажний спосіб життя, але є й ті, що стають випадковими постраждалими і не здогадуються, що їм притаманний підвищений рівень віктимності.

Таким чином, у механізмі вчинення злочину важливу роль відіграють: стать, вік, характер занять, морально-психологічні та психологічні характеристики особи потерпілого; а також її здатність чинити опір злочинцю,

внутрішня готовність до нападу, поведінка в конкретній ситуації, яка передувала злочину. Поряд із цим варто наголосити, що досить поширеною умовою вчинення досліджуваного виду злочину є стан сп'яніння потерпілої особи, а надто вживання нею алкогольних напоїв у товаристві майбутнього злочинця. Взаємодія статевого злочинця з жертвою, як правило, має місце на суб'єктивному рівні, тобто жертва, у більшості випадків, є активним учасником події злочину [5, с. 109].

Вважаємо за доцільне створення низки профілактичних заходів з метою запобігання злочинам проти статевої свободи. Пропонуємо ввести в школах, вищих навчальних закладах та трудових колективах профілактичні бесіди з учнями, студентами, працівниками на предмет ознайомлення з можливими проявами злочинних посягань на статево недоторканість особи, а також необхідним є

створення програм, які будуть не тільки вчити як не стати жертвою злочину, а й допомагати особам, які вже стали потерпілими від досліджуваного виду злочину, надавати правову, медичну та психологічну допомогу і захищати їх від повторних посягань.

Інформованість населення через засоби масової інформації про факти вчинення злочинів, про типові дії злочинців, про способи реагування в тій чи іншій криміногенній ситуації, вирішення конфліктних ситуацій, можливість уникнення їх розвитку, врахування місця та обставин при яких розвивається конфлікт, та оцінки особистісних якостей учасників конфлікту та прогнозованості відповідної ситуації [11, с. 837]. Всі ці заходи, на нашу думку, дозволять знизити не тільки кількість зареєстрованих злочинів, а й кількість латентних, тобто зменшити рівень фактичної злочинності загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говор Ю.О. Віктимологічні особливості поведінки жінок, які стали жертвами насильницьких злочинів [Електронний ресурс] / Ю.О. Говор // Криминологія ХХ века. – СПб.: Питер. – 2000. – 480 с. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/558-kruminoiog/15123-2011-01-21-07-39-19.html> (дата звернення: 15.12.2017).
2. Головін Б.М. Віктимність як основна категорія віктимології [Електронний ресурс] / Б. М. Головін // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 20. – С. 6–13. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/golovkin_20.pdf (дата звернення: 15.12.2017).
3. Дьордяй В.І. Криминологічна характеристика особи неповнолітнього ґвалтівника / В. І. Дьордяй // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 2011. – № 6. – С. 152–159.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Криминологічний аналіз особистості жертви статевого злочину та її поведінки [Електронний ресурс] / М. О. Ларченко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2010. – № 4. – С. 106–110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_2010_4_24 (дата звернення: 15.12.2017).
6. Кримінальний кодекс України: станом на 07 грудня 2017 від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
7. Кулик К.Д. Соціально-демографічні ознаки особистості злочинців, які вчиняють розбещення неповнолітніх [Електронний ресурс] // К.Д. Кулик // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 4. – С. 328–330. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2015/101.pdf (дата звернення: 15.12.2017).
8. Кулик К. Д. Щодо питання про типологію конкретної життєвої ситуації при вчиненні розбещення неповнолітніх / К.Д. Кулик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. – Вип. 36. – Т. 2. – С. 88–92.
9. Маханьков Д.Г. Особистість злочинця як ключове поняття криминології [Електронний ресурс] / Д.Г. Маханьков // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 357–361. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_1_50 (дата звернення: 15.12.2017).
10. Симоненко Н.О. Криміналістичні риси жертви статевого злочину / Н.О. Симоненко // Мит. справа. – 2014. – № 2(92). – С. 67–71.
11. Сингаївська І.В. Сучасні прояви віктимності жінок: окремі питання віктимологічної профілактики / І.В. Сингаївська // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 834–838.
12. Юридична психологія: підруч. [Електронний ресурс] / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. – К. : КНХ 2007. – 360 с.
13. Особистість злочинця : лекція з дисципліни «Криминологія» [Електронний ресурс] / Юридичний факультет Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Кафедра кримінально-правових дисциплін. – Режим доступу: <http://jurfak.univer.kharkov.ua/201213news/newest/kriminologia.pdf> (дата звернення: 15.12.2017).